

"Filozofia nauką życia"
KOMPLEKSOWY PROGRAM WŁASNY NAUCZANIA
DLA I i II POZIOMU EDUKACYJNEGO
W
NIEPUBLICZNEJ SZKOLE PODSTAWOWEJ nr 1
im. KRZYSZTOFA KOLUMBA

AUTOR: dr ŁUKASZ MALINOWSKI

Filozofia jest królową nauk

autor nieznany

*Błąd jest przywilejem filozofów,
tylko głupcy nie myślą się nigdy.*

Sokrates

Spis treści:

- I. Wstęp
- II. Cele edukacyjne ogólne
- III. Cele szczegółowe
- IV. Treści nauczania
- V. Procedury osiągnięcia celów
- VI. Przewidywane osiągnięcia uczniów
- VII. System oceniania
- VIII. Uwagi końcowe
- IX. Załączniki

I. Wstęp

Program "Filozofia nauką życia" powstał jako odpowiedź na rosnące poczucie atomizacji nauki i braku jej umocowania - zarówno w przestrzeni codzienności materialnej, jak też kulturowej i społecznej. Celem programu jest stworzenie takiej przestrzeni i sposobu nauki dla uczniów, który pozwoli zniwelować te odczucia, a zarazem wzmocni umiejętności uczniów w zakresie logicznego myślenia, kreatywności, odpowiedzialności społecznej, obywatelskiej i etycznej. Osiągnięcie tego celu możliwe jest dzięki powrotowi do źródeł nauczania - filozofii.

Po raz pierwszy pojęcia "filozofa" (gr. *philos* i *sophos*) użył Pitagoras na określenie tego, który "miłuje mądrość", w odróżnieniu od powszechnie wówczas stosowanego określenia mędrca (gr. *sophos*). Choć może się to wydawać jedynie zabiegiem językowym, kryje się za nim wielkie odkrycie i głęboka nauka dla wszystkich następujących pokoleń. Odróżnienie mędrca o tego, który miłuje mądrość, zmienia perspektywę oceny własnej, ludzkiej kondycji. Cel zostaje zamieniony w kierunek. Pozycja statyczna (tego, który wie), zostaje zastąpiona przez dynamiczną (tego, który poszukuje). Tak powstaje (metonimicznie rzecz ujmując) nauka w ogóle, a edukacja w szczególności. Rodzi się specyficzna szkoła myślenia, analizy i dedukcji, która stanie się źródłem europejskiej kultury.

Pierwsi "miłujący mądrość" nazywani byli filozofami przyrody, ponieważ przedmiotem ich zainteresowań był przede wszystkim świat - jego początek, zasada stanowienia, podstawowy budulec. To spośród nich wywodził się Demokryt, twórca jakże naturalnej dziś koncepcji atomistycznej. Ci prekursorzy ustąpili wkrótce miejsca trzem filozofom, którzy zakreślili przestrzeń refleksji ludzkiej, która przetrwała do czasów współczesnych. Byli to Sokrates, Platon i Arystoteles. Wszyscy nauczali, a ich zainteresowania obejmowały całe możliwe do zdefiniowania spektrum zagadnień - od relacji społecznych, zagadnień etycznych i estetycznych, relację języka do rzeczywistości, początek świata, ideę ruchu, czy natury zjawisk atmosferycznych, klasyfikacji zwierząt po refleksję polityczną i literacką. To dzięki nim istnieje też współczesna logika, fizyka, sztuka dedukcji i - co chyba najważniejsze - idea rozmowy i dialogu jako narzędzia poznania otaczającej nas rzeczywistości.

Zestawiając ze sobą to wszystko, co pozostawiła po sobie filozofia, z zarysowanym na początku odczuciem wykorzenia i odrealnienia nauki - zarówno na poziomie ogólnym, jak też pomiędzy samymi przedmiotami szkolnymi - zrodził się pomysł wykorzystania aktualności filozofii do zbudowania i wsparcia procesu edukacyjnego uczniów w I i II etapie edukacyjnym.

Filozofia jako dziedzina nie podlega dezaktualizacji, a jej obszar zainteresowań obejmuje

wszystkie dziedziny wiedzy, starając się łączyć je i rozumieć jako składowe jednej i wspólnej nauki. Co więcej, cytując słowa Arystotelesa, całość jest też czymś więcej, niż sumą swoich składowych¹, co jest dla nas intuicyjnie zrozumiałe, lecz często w edukacji pomija się ten aspekt i traktuje nauczanie przedmiotowe jako zamknięte całości, nie posiadające swej kontynuacji w innych dziedzinach wiedzy. Prowadzi to niestety do coraz słabszej u uczniów zdolności łączenia faktów, dokonywania syntez i wyciągania wniosków na podstawie rozproszonych danych. A te umiejętności są przecież podstawą tego, co nazywamy dziś kreatywnością, czyli umiejętności przetwarzania zastanych struktur i tworzenia nowych rozwiązań w ramach wykorzystania zastanych elementów składowych. Aby przeciwdziałać tendencji zanikania umiejętności twórczego podejścia do świata, powstał program "Filozofia nauką życia", który przyjmując jako bazę Podstawę Programową Kształcenia Ogólnego, wzbogaca ją metodami i perspektywą filozoficzną.

Patronami tego programu jest wspomniana już trójka filozofów - Sokrates, Platon i Arystoteles. Powodów, dla których to oni staną się przewodnikami tego programu jest zbyt wiele, by je wszystkie wymieniść, należy jednak wspomnieć o najważniejszych.

Sokrates stał się ojcem metody nauczania opartej na dialogu i wspólnym dochodzeniu do prawdy. Ponadto skierował uwagę na człowieka, jego charakter, sposób bycia w społeczeństwie, uczucia, odpowiedzialność wobec innych i etykę.

Platon, jego uczeń, kontynuował myśl Sokratesa, wzbogacając ją niezwykle głęboką refleksją na temat relacji języka i rzeczywistości (refleksji, której równać się mogą jedynie XX-wieczne dokonania antropologów i etnolingwistów), polityki i systemów społecznych.

Wreszcie Arystoteles, uczeń Platona oraz nauczyciel Aleksandra III Macedońskiego, twórca logiki, autor traktatów z zakresu etyki, fizyki, zoologii, geografii, teorii literatury, polityki, meteorologii czy astronomii. Choć część jego dokonań z zakresu nauk ścisłych okazała się błędna, to wpływ, jaki wywarła jego myśl na kolejne pokolenia - po dzień dzisiejszy - jest nie do przecenienia.

Prezentowany poniżej program czyni z tych trzech wielkich filozofów swych przewodników, kreśląc, ich wzorem, metodę poznawania i przyswajania wiedzy, której źródłem jest refleksja filozoficzna.

II. Cele edukacyjne ogólne

W sformułowaniu celów ogólnych kwestią priorytetową jest:

1. Budowanie w uczniach przekonania, że zagadnienia, których się uczą na poszczególnych przedmiotach nie są zjawiskami czy problemami izolowanymi, a wręcz przeciwnie – pozostają ze sobą w ścisłych związkach, uzupełniając się nawzajem.
2. Wzmacnianie w uczniach chęci poznawania świata i zaciekawienia otaczającymi ich zjawiskami.
3. Budowanie w uczniach świadomości, że ich sukces zależy od ich własnych działań i determinacji.
4. Wprowadzanie uczniów w krąg pojęć filozoficznych - aksjologicznych, logicznych i epistemologicznych oraz uświadamianie ich fundamentalnego znaczenia dla kultury, nauki i społeczeństwa.
5. Skoordynowanie i zintegrowanie treści programowych z poszczególnych przedmiotów w moduły i bloki tematyczne w taki sposób, aby ułatwiać pracę nauczycieli przedmiotowych i wychowawców.
6. Skuteczne i świadome realizowanie zadań wyznaczonych przez Podstawę Programową Kształcenia Ogólnego oraz przedmiotowego.

III. Cele szczegółowe

1. Dla I etapu edukacyjnego:

Wiedza.

1. Wiedza najogólniejsza dotycząca pojęcia człowieka, filozofii, wiedzy, nauki i świata.
2. Wiedza dotycząca sensu i celowości poznawania.
3. Wiedza ogólna o nauce, związkach między przedmiotami edukacyjnymi oraz innymi dziedzinami wiedzy.
4. Wiedza o związkach i wpływie filozofii na kulturę i różne zjawiska występujące we współczesnym świecie.
5. Wiedza na temat obszaru kulturowego, w którym uczeń żyje, wraz z konsekwencjami takimi jak historia, język, literatura, filozofia, religia, sztuka, systemy wartości.
6. Wiedza najogólniejsza dotycząca przedmiotu, celu i zakresu nauki i procesu poznania, jako sposobu bycia w świecie;
7. Wiedza na temat elementarnych wartości;
8. Wiedza na temat praw i obowiązków młodego człowieka wobec siebie i innych;
9. Wiedza na temat uczuć, emocji, słabszych i mocniejszych stron własnych oraz innych osób;

Umiejętności.

1. Umiejętność rozpoznawania i opisywania pojęć związanych z nauką, sposobami poznania, własnymi emocjami i wartościami.
2. Umiejętność posługiwania się tymi pojęciami we właściwym kontekście.
3. Umiejętność identyfikowania wartości i dóbr kultury polskiej, europejskiej i światowej.
4. Umiejętność rozpoznawania wartości nauki.
5. Umiejętność obcowania z dobrami kultury, czerpanie radości i przeżywanie zachwyty oraz inspiracji do własnej twórczości.
6. Umiejętność formułowania prostych wypowiedzi i wniosków związanych z omawianymi tematami.
7. Umiejętność budowania prostych sądów i ich prostego uzasadniania
8. Umiejętność kulturalnego dyskutowania – wyrażania własnego zdania z użyciem prostej argumentacji oraz słuchania wypowiedzi koleżanek i kolegów, bez przerywania itp.

9. Umiejętność poszanowania dla odmiennych postaw i poglądów wyrażanych przez koleżanki i kolegów.
10. Umiejętność zadawania pytań dotyczących otoczenia i świata ucznia.
11. Umiejętność proponowania prostych sposobów zdobycia odpowiedzi na zadawane pytania.
12. Umiejętność pracy w grupie.
13. Umiejętność przewidywania ewentualnych konsekwencji dokonanych wyborów i decyzji; łączenie przyczyny i skutku.

Postawy.

1. Wrażliwość na wartości epistemologiczne, aksjologiczne i ogólnokulturowe.
2. Wrażliwość na problematykę poruszaną na lekcjach.
3. Wrażliwość na łączenie nabytych umiejętności z różnych dziedzin wiedzy
4. Ciekawość świata i chęć poznawania go w jego różnorodności.
5. Radość ze zdobywania wiedzy.
6. Otwartość i wrażliwość na potrzeby kulturowe i duchowe.
7. Przekonanie o potrzebie kształcenia.
8. Przekonanie o słuszności postawy aktywnej, rozszerzonej również na pole działań ogólnospołecznych.
9. Wrażliwość na wartości.
10. Wrażliwość na problemy środowiska naturalnego i uświadomienie konieczności chronienia go;
11. Budowanie fundamentów własnej hierarchii wartości;
12. Budowanie poczucia własnej godności, niepowtarzalności i wyjątkowości jako osoby; poszanowanie tych samych cech u innych osób;
13. Przekonanie o słuszności postawy aktywnej w poszukiwaniu wiedzy;
14. Rozszerzenie postawy aktywnej na pole działań ogólnospołecznych (np. udział w akcjach charytatywnych);

2. Dla II etapu edukacyjnego

Program *Filozofia nauką życia* jest propozycją kompleksowego podejścia do modelu edukacyjnego, a opisana ścieżka edukacyjna ma charakter ciągły i nie ogranicza się tylko do

jednego etapu edukacyjnego jak też nie jest propozycją odrębnego traktowania dwóch opisywanych poziomów (I i II). Przyjmując jako bazę opisaną ścieżkę filozoficzną można dostrzec, że opisywane treści nauczania na I etapie edukacyjnym stanowią wprowadzenie do ich rozwinięcia na II etapie edukacyjnym. Dlatego też odpowiednia numeracja jest kontynuacją tej, która pojawiła się w I etapie edukacyjnym.

W związku z tym cele szczegółowe dla tego etapu są pogłębionymi i rozbudowanymi celami opisanymi powyżej dla I etapu edukacyjnego. Ponieważ proponowana ścieżka filozoficzna jako swój główny cel przyjmuje wysunięcie propozycji metody uczenia się, jej cele będą kontynuacją tych wskazanych na I etapie edukacyjnym. W zakresie wiedzy, umiejętności i postaw na II etapie edukacyjnym będą to:

Wiedza.

10. Wiedza dotycząca pojęcia człowieka, filozofii, wiedzy, nauki i świata.
11. Wiedza dotycząca sensu, sposobów i celowości poznawania.
12. Wiedza ogólna i szczegółowa o naukach, związkach między przedmiotami edukacyjnymi oraz innymi dziedzinami wiedzy.
13. Wiedza o związkach i wpływie filozofii na kulturę, naukę i różne zjawiska występujące we współczesnym świecie.
14. Wiedza o przeszłych sposobach poznawania świata i zdobywania odpowiedzi na formułowane pytania.
15. Wiedza na temat obszaru kulturowego, w którym uczeń żyje, wraz z konsekwencjami takimi jak historia, język, literatura, filozofia, religia, sztuka, systemy wartości.
16. Wiedza dotycząca różnych dziedzin wiedzy, celu i zakresu nauki i procesu poznania, jako sposobu bycia w świecie;
17. Wiedza dotycząca łączności i wzajemnego przenikania się pomiędzy różnymi dziedzinami wiedzy.
18. Wiedza na temat wartości;
19. Wiedza na temat praw i obowiązków człowieka wobec siebie i innych;
20. Wiedza na temat uczuć, emocji, słabszych i mocniejszych stron własnych oraz innych osób;

Umiejętności.

14. Umiejętność rozpoznawania i opisywania pojęć związanych z nauką, sposobami poznania, własnymi emocjami i wartościami.

15. Umiejętność posługiwania się tymi pojęciami we właściwym kontekście oraz dostosowywania ich do zdobywania odpowiedzi na stawiane pytania.
16. Umiejętność identyfikowania wartości i dóbr kultury polskiej, europejskiej i światowej.
17. Umiejętność rozpoznawania wartości nauki.
18. Umiejętność obcowania z dobrami kultury, czerpanie radości i przeżywanie zachwytu oraz inspiracji do własnej twórczości.
19. Umiejętność formułowania wypowiedzi i argumentacji związanych z omawianymi tematami.
20. Umiejętność budowania sądów i ich uzasadniania;
21. Umiejętność oceny sądów innych przy jednoczesnym poszanowaniu odrębnego zdania innej osoby.
22. Umiejętność kulturalnego dyskusowania – wyrażania własnego zdania z użyciem argumentacji oraz słuchania wypowiedzi koleżanek i kolegów, bez przerywania itp.
23. Umiejętność poszanowania dla odmiennych postaw i poglądów wyrażanych przez koleżanki i kolegów.
24. Umiejętność zadawania pytań dotyczących otoczenia i świata.
25. Umiejętność proponowania sposobów zdobycia odpowiedzi na zadawane pytania.
26. Umiejętność proponowania rozwiązań zagadnień w wymiarze teoretycznym i praktycznym.
27. Umiejętność pracy zespołowej.
28. Umiejętność przewidywania ewentualnych konsekwencji dokonanych wyborów i decyzji; łączenie przyczyny i skutku.

Postawy.

15. Wrażliwość na wartości epistemologiczne, aksjologiczne i ogólnokulturowe.
16. Wrażliwość na problematykę poruszaną na lekcjach.
17. Wrażliwość na łączenie nabytych umiejętności z różnych dziedzin wiedzy
18. Ciekawość świata i chęć poznawania go w jego różnorodności.
19. Radość ze zdobywania wiedzy.
20. Otwartość i wrażliwość na potrzeby kulturowe i duchowe.
21. Przekonanie o potrzebie kształcenia.
22. Przekonanie o słuszności postawy aktywnej, rozszerzonej również na pole działań ogólnospołecznych.
23. Wrażliwość na wartości.

24. Wrażliwość na problemy środowiska naturalnego i uświadomienie konieczności chronienia go;
25. Budowanie własnej hierarchii wartości;
26. Kształtowanie i wzmacnianie poczucia własnej godności, niepowtarzalności i wyjątkowości jako osoby; poszanowanie tych samych cech u innych osób;
27. Przekonanie o słuszności postawy aktywnej w poszukiwaniu wiedzy;
28. Rozszerzenie postawy aktywnej na pole działań ogólnospołecznych (np. udział w akcjach charytatywnych).

IV. Treści nauczania

Proponowana filozoficzna² ścieżka³ edukacyjna opiera się na następujących założeniach.

- podstawą merytoryczną jest Podstawa Programowa
- program własny tworzy wspólną bazę, dla przekazywanych treści
- baza ta ma charakter ścieżki nauczania, opartej na filozofii Sokratesa, Platona i Arystotelesa
- na I etapie edukacyjnym uczniowie wprowadzani są w świat ścieżki filozoficznej, poprzez bezpośredni kontakt z wyróżnionymi, podstawowymi zagadnieniami. Tworzą one podstawę umiejętności, wiedzy oraz postaw..
- na II etapie edukacyjnym uczniowie uczestniczą w pogłębionej analizie ścieżki filozoficznej, rozpoznają wiedzę poprzez bazę filozoficzną, dokonują analiz i syntez w oparciu o narzędzia filozoficzne.
- baza ta wprowadzana jest poprzez:
  - wzbogacenie wspólnymi treściami filozoficznymi Podstawy Programowej, dla której fundamentem jest proponowana ścieżka filozoficzna
  - zajęcia dodatkowe o charakterze interdyscyplinarnym, odwołujące się do prezentowanej ścieżki filozoficznej
  - zajęcia cykliczne, odwołujące się do alternatywnych (wobec biernej percepcji) sposobów poznawania świata (poprzez eksperyment, badanie, uczestnictwo itp.)
  - inne działania uczniów, które wynikają z jednostkowej refleksji uczniów i ich możliwości oraz chęci edukacyjnych (np. działania w ramach wolontariatu).
- proponowany model edukacyjny ma charakter dynamiczny i musi być dostosowany do potrzeb uczniów. Zespół nauczycielski realizujący ten program nie może działać odtwórczo, lecz traktować ścieżkę oraz bazę treściową i metodologiczną jako punkt wyjścia dla stworzenia dynamicznego modelu nauczania.

2

Posługując się tu pojęciem filozofii odwołuję się do szerokiego rozumienia tego słowa, jako sposobu poznawania rzeczywistości, "umiłowania mądrości", oparta na ciekawości świata i odwagi w badaniu go.

3

Wprowadzane pojęcie ścieżki ma charakter autorski i odnosi się do konkretnego, proponowanego programu edukacyjnego, który wyrasta z myśli trzech klasycznych filozofów - Sokratesa, Platona i Arystotelesa. Ścieżka ta, choć zarysowana szczegółowo, ma być jedynie punktem wyjścia dla procesu edukacyjnego, nie zaś dojścia. Ma przewyższać atomizację nauki, podtrzymywać ciekawość i stwarzać przestrzeń dla syntetycznego i sensownego rozumienia procesu zdobywania wiedzy.

Ścieżka filozoficzna

Źródła tej ścieżki tkwią w myśli oraz metodach Sokratesa, Platona i Arystotelesa, nie powielając jednak ich rozstrzygnięć ani sposobów dojścia, lecz jedynie inspirując się nimi, dostosowując do wymogów współczesnej edukacji i dostosowując do Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego. Proponowana ścieżka ma swe umocowanie w konkretnej myśli filozoficznej tych trzech filozofów, jednak w samej ścieżce nie jest wskazane, który element wywodzi się od którego z trójki filozofów. Z jednej strony wynika to z przyjętego założenia, że wszyscy oni w równym stopniu przyczynili się do stworzenia fundamentów współczesnej refleksji filozoficznej i poznawczej, z drugiej, jako osoby pozostające pod swoim bezpośrednim wpływem, często powtarzali i przetwarzali jakąś myśl, co uniemożliwia jednoznaczne wskazanie, który z trzech filozofów jest właściwym autorem danej myśli.

Zarys ścieżki powstał w oparciu o analizę kategorii i przestrzeni refleksji, jakimi zajmowali się Sokrates, Platon i Arystoteles. Na bazie tej analizy, powstała tabela, która stała się poziomem beta refleksji nad planowaną ścieżką filozoficzną. Układ ten powstał poprzez przyporządkowanie odpowiednich zagadnień do konkretnych klas nauczania I i II etapu edukacyjnego oraz działów filozofii, do jakich się odwołuje. Następnie wyodrębniono wiodącą ścieżkę, do której dołączone są inne, pozornie poboczne, a dopełniające refleksji. Tak przedstawiona ścieżka została dostosowana do optymalnej realizacji podstawy programowej. Poniżej przedstawione są kolejne kroki powstawania tej ścieżki.

Opisując treści nauczania kierowano się przyporządkowaniem odpowiednich zagadnień do trzech głównych obszarów z dziedziny filozofii: ontologii, czyli analizy tego, czym jest otaczający nas świat; epistemologii, czyli te treści nauczania, które odnoszą się do sposobów poznawania świata; wreszcie aksjologii, czyli obszaru wartości - zarówno moralnych, jak i estetycznych. Należy przy tym pamiętać, że ideą programu jest uczenie uczniów spójnego postrzegania wiedzy w opozycji do jej atomizowania. Podział tu wprowadzony ma charakter jedynie roboczy i nie powinien sugerować oddzielnego traktowania opisywanych treści.

Jednocześnie wskazywane obszary treści edukacyjnych stanowią jedynie punkt wyjścia dla proponowanych przez nauczyciela sposobów realizacji i wprowadzenia tej wiedzy. Z tego też powodu w poniższym opisie przyjmują charakter ogólny tak, aby pozostawić nauczycielowi i uczniom swobodę do ich dynamicznego wypełnienia i dostosowania do konkretnych potrzeb i zainteresowań uczniów. Konkretny sposób realizacji treści edukacyjnych powinny znaleźć się w poszczególnych rozkładach materiałów oraz programie wskazującym obszar łączenia treści przedmiotowych z różnych dziedzin wiedzy.

Wreszcie przyjęto założenie, bazując na wieloletnim doświadczeniu nauczycieli uczących na tym etapie - nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, filozofów i metodyków, że pierwszy etap edukacyjny będzie wprowadzeniem do właściwej podstawy filozoficznej nauki. Będzie to miało konkretne przełożenie na określenie celów nauczania w kolejnych etapach edukacyjnych.

1. I etap edukacyjny

a) Dla klasy I

Ontologia i społeczeństwo

Uczniowie poznają zagadnienie pytania o świat w ogóle, materii jako elementu, z którego stworzony jest świat. Uczniowie zastanawiają się nad źródłem przedmiotów, ich budową i pochodzeniem. Ma to charakter próby sformułowania pytania i podtrzymania ciekawości ucznia.

Uczniowie poznają zagadnienie dotyczące kraju i przestrzeni w jakiej żyją. Zadają pytanie o świat - czym on jest, gdzie się znajduje, czy jest duży itp. Tu, podobnie jak w przypadku materii, ma to charakter formułowania pytań i skierowania ciekawości uczniów w obszar wykraczający poza codzienne doświadczenie (zadawanie pytań dotyczących pojęć abstrakcyjnych). W tym miejscu warto też wprowadzić pojęcie żywiołów i ich znaczenia w świecie (np. wiatr - żagle, wiatraki, latawce).

Epistemologia

Uczniowie stawiają pytania dotyczące świata, własnej osoby (Kim jest JA?). Zastanawiają się nad wartościami, zagadnieniem mądrości i wiedzy. Opisują i znajdują przykłady uczciwości i zaufania. Zastanawiają nad swoimi marzeniami i proponują sposoby ich osiągnięcia. Treści edukacyjne są tu oparte w dużej mierze na doświadczeniu osobistym dziecka oraz otaczającym je świecie.

Ważne jest, aby już w pierwszej klasie uczniowie nauczyli się posługiwać się słowami "tak", "nie" i "nie wiem" w odniesieniu do sposobów i możliwości poznania. Ważne jest, aby uzmysłowić uczniom wagę tych sformułowań i ich znaczenie, szczególnie w kontekście odpowiedzi negatywnych - "nie" i "nie wiem". Nauczyciel powinien wskazać, że również one niosą wartość

poznawczą i są wstępem do poznania.

Aksjologia

Uczniowie poznają zagadnienie porządku, zastanawiają się, czym jest porządek i dlaczego może być ważny w naszym życiu. Warto tu sięgnąć po doświadczenia codzienne - porządku w pokoju, sali, ale też porządku jako elementu sprawiedliwości (kolejność). Warto pokazywać uczniom, jak wiele porządku znajduje się wokół nas (np. strony w książce ułożone w odpowiednim porządku).

b) Dla klasy II

Ontologia i społeczeństwo

Pytanie o składowe świata, jego początek. Próba refleksji nad wiekiem świata. W tym miejscu warto sięgnąć do pierwszych filozofów zastanawiających się nad żywiołami czy też "atomami" świata. Opisując świat i zastanawiając się nad jego budową należy zastanowić się z uczniami nad pojęciem kierunków - góra, dół, zachód, północ itd.

Epistemologia

Refleksja nad zagadnieniem pamięci - treść ograniczona jest tu do postawienia pytań i sięgnięcia do odpowiedzi, które posiadają sami uczniowie. Można tu wspomnieć o konieczności pamiętania liter, słów, nauce języków obcych.

Drugim ważnym pojęciem, wokół którego należy budować zajęcia jest uczestnictwo. Chodzi tu o wskazanie sposobu poznania świata poprzez doświadczenie współycia i współobcowania. Oba te pojęcia powinny być zestawiane z kategorią prawdy. Nie należy tu wprowadzać zbyt trudnych dla uczniów subtelności, lecz pokazać, w jaki sposób pamięć i uczestnictwo pozwala nam poznawać prawdę. Można tu wykorzystać rodzinę uczniów i poprosić uczniów o przedstawienie jakiegoś zdarzenia z historii, o którym pamiętają rodzice/dziadkowie. Należy pamiętać, aby dostosować to zadanie do możliwości uczniów.

Aksjologia

Uczniowie poznają i poddają refleksji pojęcie dobra, przyjaźni, odpowiedzialności, piękna i ładu. Wszystkie te kluczowe dla uczestnictwa w świecie pojęcia powinny pojawić się w kontekście epistemologicznie istotnego pojęcia prawdy. Pojęcia te nie powinny być obce uczniom, zasadnicza jest tu zatem refleksja odwołująca się do codziennego doświadczenia uczniów.

c) Dla klasy III

Ontologia i społeczeństwo

Uczniowie zastanawiają się nad ideą państwa i relacji w nim zachodzących. Zastanawiają jak powstaje państwo i czy chcieliby mieć swoje własne państwo. W tym miejscu warto wprowadzić pojęcie utopii jako państwa idealnego i poprosić o stworzenie modelu takiego państwa (w formie rysunku, makiety, symulacji komputerowej - dobór metody zależy tu od grupy uczniów). Elementem państwa jest też społeczeństwo i ono powinno być poddane refleksji z uczniami.

Drugim poziomem odnoszącym się do poznania świata jest refleksja na temat kosmosu. Można tu posiłkować się mitami kosmologicznymi, ale też współczesnym opisem kosmosu (oczywiście dostosowanym do możliwości uczniów). O ile to możliwe warto przeprowadzić z dziećmi doświadczenie obserwacji nieba przez teleskop lub lornetkę. Można to czynić kilkakrotnie i sam ten proces badawczy uczynić główną osią refleksji nad kosmosem (czy Jowisz jest duży? To dlaczego jest taki mały na niebie?). Tu też należy poruszyć zagadnienie ruchu i zastanowić (przeprowadzić doświadczenie), które pokaże, jakie są rodzaje ruchu, dlaczego coś się rusza (ręka, samochód, Księżyc). Nie ma konieczności udzielenia tu wyczerpujących odpowiedzi, lecz jedynie wskazania problemu i zaciekawienia nim uczniów.

Epistemologia

Na poziomie poznawczym uczniowie powinni zastanawiać się nad zagadnieniem przyczyny zjawisk, relacji i zdarzeń w świecie. Powinni na tym etapie poddać refleksję i działania w zakresie sposobów zdobywania wiedzy. Będą to działania twórcze (odtworzenie pewnej teoretycznej struktury - na przykład narysowanie państwa idealnego), przeprowadzanie eksperymentów, doświadczeń. Ważne jest też, aby uczniowie poddali refleksji relację pomiędzy elementami (na przykład na poziomie analizy zagadnienia państwa, wzajemnej relacji między nimi, między członkami społeczeństwa; na przykładzie refleksji o kosmosie jaka jest relacja i związek między

planetami, Słońcem. Warto tu przeprowadzić z dziećmi rozmowę na temat odległości pomiędzy obiektami widzialnymi na niebie - np. jakie są odległości między gwiazdami w gwiazdozbiore Wielkiego Wozu?).

Ten poziom poznania należy wzbogacić pojęciem rozumu, wprowadzając je na razie na zasadzie narzędzia, które pozwala nam zastanowić się nad relacjami pomiędzy elementami jakiejś większej całości.

Drugim poziomem refleksji poznawczej jest powrót do pytania o własne Ja ucznia, pogłębione tu o kategorię pragnień i celów w życiu.

Aksjologia

Na poziomie wartości uczniowie powinni zastanawiać się nad zagadnieniem prawa oraz umieszczenia własnych pragnień w przestrzeni prawnej. Warto poruszyć z uczniami zagadnienie praw jako reguł - zarówno w aspekcie praw ucznia, praw jakie obowiązują w społeczeństwie, jak też praw naukowych (na przykład ruchu). Należy tu dostosować refleksję do możliwości uczniów. Celem jest przede wszystkim wprowadzenie pojęć i zasygnalizowanie przestrzeni refleksji, nie zaś udzielenie odpowiedzi na stawiane pytania i formułowanie konkretnych praw czy zasad ruchu.

Ważnym elementem jest też pojęcie harmonii, które można połączyć z zagadnieniem prawa i porządku. Należy połączyć tu refleksję nad harmonią (rozumianą szeroko jako sposób istnienia elementów wobec siebie nawzajem) z zajęciami muzycznymi i plastycznymi.

2. II etap edukacyjny

a) Dla klasy IV

Ontologia i społeczeństwo

Uczniowie są wprowadzani w strukturę budowy świata - zarówno w skali makro, odniesienia do wszechświata, jak też mikro - pokazując cząsteczkową i atomistyczną budowę świata. Na tym etapie uczniowie powinni oswoić się ze złożonością świata w makro- i mikroskali, poznając podstawowe pojęcia jak atom, cząstka czy galaktyka. W tym kontekście należy też ponownie poddać refleksji pojęcie przestrzeni i rzeczywistości. Zalecane jest posłużenie się tu

kategoriami wymiarów (które wywodzimy z idei kierunków). Można pokazać też uczniom bryły platońskie jako przykłady brył przestrzennych.

W ramach rozważań nad miejscem ucznia w świecie kategorią refleksji należy uczynić ideę rządu i rządzenia. Warto przypomnieć utopię stworzoną na wcześniejszym etapie, by zestawzić ją i pojawiającą się w niej strukturę władzy z demokracją, w jakiej żyjemy. Należy zastanowić się z uczniami dlaczego istnieje rząd, jaki on powinien być, kto powinien rządzić.

Epistemologia

Wkraczając w klasę czwartą uczniowie przekraczają próg II etapu edukacyjnego, co pociąga za sobą doniosłe konsekwencje w sferze sposobów poznania. Nauczyciel prowadzący edukację wczesnoszkolną (jeden, dobrze znany i wszechstronny) ustępuje miejsca wielu nauczycielom, specjalistom konkretnych przedmiotów. Wydaje się, że moment ten przyczynia się do pojawienia się w uczniach przekonania, iż pogłębienie wiedzy oznacza jej zawężanie i rozdział od innych dziedzin wiedzy. Tym ważniejsze jest tu wskazanie mostów łączących te przedmioty i sposoby zdobywania wiedzy w sposób odmienny od biernego przyswajania podręcznikowej wiedzy. Dodatkowo ważne jest, aby w tym momencie edukacji przygotować uczniów do krytycznego patrzenia na świat.

Aby było to możliwe, warto przybliżyć historię o Sokratesie jako poszukiwaczu prawdy i słynnych słów "Wiem, że nic nie wiem". Warto z uczniami zastanowić się, co mają one oznaczać i jakie konsekwencje nam przynoszą. Można tu posłużyć się metodą elenktyczną, która polega na próbie znajdowania odpowiedzi na pytania w taki sposób, aby doprowadzić odpowiedzi do absurdu, a przez to pokazać, że w istocie "nie wiemy", choć sądziliśmy inaczej. Jednym z łatwiejszych przykładów jest tu kategoria czasu. W ramach poszukiwań odpowiedzi możemy odwołać się do Heraklitejskiej koncepcji zmiany.

Drugim ważnym elementem sposobów zdobywania wiedzy jest wprowadzenie uczniów w zagadnienie indukcji. Najlepiej uczynić to poprzez proste wnioskowanie oparte na zjawiskach dnia codziennego (na przykład o wschodach czy zachodach Słońca) i pokazania struktury wyciągana na ich podstawie ogólnych wniosków. Tutaj należy pochylić się też nad pojęciami praktyki i teorii, wskazując uczniom na te dwa sposoby (i ich połączenia) zdobywania wiedzy. W aspekcie praktycznym warto wskazać różnicę pomiędzy zdobywaniem wiedzy poprzez doświadczenie (eksperyment) i doświadczenie (uczestnictwo lub przeżycie).

Wsparcie dla tego wstępu do logicznego myślenia mogą być uwielbiane przez dzieci zagadki logiczne i ukazanie im zasady ich działania (pojawiającymi się w naszych głowach

założeniach ograniczających, które uniemożliwiają nam dostrzeżenie odpowiedzi).

Wreszcie ponownie należy skierować refleksję poznawczą do wewnątrz ucznia. Pytanie o istotę tego, kim jesteśmy należy wzmocnić postulatem Sokratesa dotyczącym konieczności poznania samego siebie. Należy zastanowić się z uczniami jak można to zrobić i jaki jest cel takiej refleksji.

Warto też proponować działania, które pozwolą uczniom realizować doświadczenia w zespołach uczniów, ucząc ich wspólnego zdobywania wiedzy.

Aksjologia

Na poziomie wartości uczeń w czwartej klasie powinien pochylić się nad zagadnieniami prawa (na przykład poprzez wspólne tworzenie "prawa szkolnego" i refleksją na konsekwencjami wprowadzenia go w życie). Wraz z tym należy odwołać się do zagadnienia odpowiedzialności za własne działania i decyzje (choć może to być trudne, można, jeśli uczniowie są na to przygotowani, tłumaczyć uczniom że "brak działania", też niesie ze sobą konsekwencje i w tym znaczeniu również jest działaniem. Należy to wprowadzić w kontekście odpowiedzialności za konieczność niesienia pomocy innym).

W tle powinny nam powracać kategorie dobra, prawdy i piękna, które pozwalają nam osiągnąć własne, jak też wspólne cele. Istotne jest to zaspokojenie dwojakich celów - jednostkowych i wspólnotowych.

b) Dla klasy V

Ontologia i społeczeństwo

Na tym etapie edukacji treści odnoszące się do zagadnień istoty, budowy, początku i struktury świata i społeczeństwa wymagają kolejnego pogłębienia. Jego charakter powinien być wyznaczony przez możliwości i zainteresowania samych uczniów. Realizowanie projektów edukacyjnych i ukazanie tych szerokich zagadnień poprzez konkretny problem wydaje się być najlepszym sposobem realizacji tego celu. Treścią nauczania będzie więc wskazany w konkretnej propozycji zakres merytoryczny projektu, którego ramy wyznacza szeroko pojmowane zagadnienie istoty świata, natury i społeczeństwa.

Przykładem może być tu projekt "Odkrywca", który odtwarza pierwszą podróż Krzysztofa Kolumba do Ameryki. Uczniowie, wcielając się w podróżnika, odtwarzają wizję świata, w jakim

powstaje projekt podróży Kolumba. Zastanawiają się nad ograniczeniami i próbują zaproponować ich rozwiązania (na przykład jak orientować się w przestrzeni bezkresnego oceanu? Jak nawigować nie mając mapy? Czy można dowiedzieć się, jak duża jest ziemia?).

Nauczyciel powinien pomóc tu tylko uczniom w realizacji ich projektu, który odpowiadałby ich zainteresowaniom.

Epistemologia

Sposób przyswajania i zdobywania wiedzy powinien być na tym etapie pogłębiony poprzez wprowadzenie zasad dedukcji, sposobu poznania metodą majeutyczną (Sokratejska metoda "wydobycia" wiedzy, która tkwi w uczniach, a więc wyciągania wniosków na podstawie kilku pozornie odseparowanych informacji).

Na tym etapie uczniowie powinni zmierzyć się też z próbą definiowania zagadnień i zjawisk, na zasadzie arystotelesowskiej - odwołanie to zbioru ogólnego i wskazanie cechy szczególnej (np. człowiek to istota /poziom ogólny/ rozumna /cecha wyróżniająca).

Należy też pogłębiać zdobywanie wiedzy poprzez doświadczenie z jednoznacznym wskazaniem, że można w tych ścieżkach poznania popełniać błędy i mylić się. Warto tu odwołać się do koncepcji geocentrycznej (w opozycji do heliocentrycznej) i zastanowić się z uczniami, jakie przejawy codziennego doświadczenia wskazywałyby na to, że to jednak Ziemia znajduje się w centrum świata. Ten sposób zaprezentowania można poprowadzić w ramach działań projektowych (na przykład w ramach projektu "Gdzie jest Ziemia?").

Aksjologia

W odniesieniu do zagadnień aksjologicznych warto powtarzane pojęcie dobra wprowadzić w wymiar uniwersalny, poddając refleksji możliwość zasad czy norm, które mają wymiar uniwersalny, zawsze obowiązujący niezależnie od kultury czy też czasu.

Zagadnieniem praktycznym, łączącym zagadnienia estetyki i etyki, jest koncepcja złotego środka i jej etyczny wymiar formułowany przez Arystotelesa. Można to wprowadzić w ramach projektu, lub poprowadzić na różnych przedmiotach w ramach uzgodnień międzyprzedmiotowych.

c) Dla klasy VI

Ontologia i społeczeństwo

W szóstej klasie uczeń gotowy jest już do podjęcia realnej filozoficznej i metodologicznej refleksji dotyczącej budowy świata oraz systemu społecznego w jakim żyje. Na poziomie treści można więc analizować z uczniami zagadnienie budowy materii, jej części składowych, odwołując się tu do takich pojęć jak forma czy substancja. W przestrzeni makroświata można na tym etapie zestawić pojęcia kosmosu i chaosu, ukazując ludzki sposób postrzegania i porządkowania otaczającego nas świata (np. na przykładzie gwiazdozbiorów, które są przecież arbitralnym wyborem uporządkowania).

W zakresie relacji bycia w społeczeństwie uczeń może zmierzyć się z zagadnieniem kultury (jej charakteru, roli w naszym życiu, opozycji wobec natury) oraz poddać refleksji rolę znaku, języka i mowy w poznawanym świecie. To, choć odwołuje się do kategorii epistemologicznych, pozwoli wprowadzić Arystotelesowską definicję prawdy (zgodność sądu z rzeczywistością) pogłębiając o refleksję nad modelującą rolą języka.

Dla realizacji tych treści nauczania najlepiej wybrać metodę projektu interdyscyplinarnego, który może być realizowany bądź w ramach osobnych zajęć, bądź jako element poszczególnych lekcji przedmiotowych. Istotne jest, aby przekaz płynący od różnych nauczycieli pozwalał ukazać wspólnotowy charakter omawianego zagadnienia, widzianego z różnych perspektyw badawczych.

W kwestiach społecznych uczniowie mogą też zapoznać się z klasycznym podziałem ustrojów państwa (monarchia, arystokracja i demokracja) i zastanowić, który z prezentowanych ustrojów jest najlepszy, a także jakie są jego słabe strony. Refleksję tą można pogłębić o zagadnienie utopii widziane w perspektywie historycznej (np. w *Państwie* Platona, u T. Morusa w *Utopii*, czy też filmie *Metropolis*, *Folwarku zwierzęcym* G. Orwella lub dokumencie *Defilada* A. Fidyka). Metodę i treść należy oczywiście dostosować do możliwości i zainteresowań grupy. Analizę zagadnień ustrojowych można przeprowadzić również w ramach wycieczki (np. odwiedzenia osoby wójta, burmistrza lub kogoś z władz lokalnych i skonfrontowania jej z pytaniami dotyczącymi na przykład zalet i wad systemu demokratycznego).

Epistemologia

W zakresie poznania można wprowadzić pojęcie aksjomatu jako źródła pewnej wiedzy. Jako przykład można tu podać aksjomaty matematyczne Euklidesa, jak też zastanowić się, czy w innych naukach możliwe jest sformułowanie sądów równie pewnych (warto odwołać się tu do analizy słynnej sentencji Kartezjusza "cogito ergo sum"). Jeśli istnieje taka możliwość warto pokazać też,

że aksjomaty są takimi jedynie w ramach obowiązującego systemu, a ich podważenie pozwala często dokonać niezwykłych odkryć i umożliwia przełamanie barier, które dotychczas hamowały rozwój jakiejś dziedziny wiedzy (w geometrii byłoby to stworzenie geometrii nieeuklidesowych, a co za tym idzie umożliwiło realne planowanie lotów w przestrzeni kosmicznej).

Ważne jest też pokazanie, że rozumowy sposób poznania pozwala nam na przekroczenie ograniczeń, jakie stawia przed nami nasza sytuacja fizyczna. Można przeprowadzić z uczniami próbę odtworzenia sposobu na obliczenie wielkości Ziemi, bez możliwości jej obserwacji z perspektywy kosmicznej - to dowołanie do eksperymentu Arystarcha z Samos lub odtworzenie eksperymentu Foucaulta dotyczącego udowodnienia ruchu obrotowego Ziemi. Można wreszcie zaproponować własny pomysł, kluczowe jest tu jednak stworzenie takich warunków, które będą wymagały wykorzystania zdolności racjonalnego myślenia.

Aksjologia

Na tym etapie pogłębieniu i wzmocnieniu powinny podlegać wszystkie wprowadzane i analizowane wcześniej kategorie, takie jak: prawo, odpowiedzialność, cel, dobro, zaufanie. Dodatkowo można wprowadzić pojęcie cnoty (gr. *arete*) oraz koncepcję intelektualizmu etycznego, który stwierdza, że nie można czynić źle, jeśli się posiada odpowiednią wiedzę o skutkach swoich działań (cnota zostaje tu utożsamiona z mądrością).

Dodatkowo na poziomie estetycznym uczniowie mogą mierzyć się z sądami estetycznymi dotyczącymi funkcjonowania piękna (czy też szerzej - estetyki) we współczesnym świecie.

V. Procedury osiągnięcia celów

Program „Filozofia nauką życia” ma charakter wspierający realizację Podstawy Programowej za pomocą narzędzia, jakim jest śnieżka edukacyjna bazując na klasycznych źródłach filozofii jako drogi poznawania i zdobywania wiedzy, kształtowania wartości i postaw moralnych, jak też opisu świata w perspektywie naukowej i społecznej. Zakres konkretnych treści nauczania powinien być wypracowany przez Radę Pedagogiczną w oparciu o ogólne sugestie zawarte w tym programie i opierać się na możliwościach i zainteresowaniach uczniów.

Należy też pamiętać, że pewne ogólne założenia muszą być dostosowane do danego etapu nauczania, z uwzględnieniem przede wszystkim wprowadzającego charakteru na pierwszym etapie

edukacyjnym i jego uszczegółowieniu i pogłębieniu na drugim etapie edukacyjnym.

Sugerowane są różnorodne formy pracy, a więc i metody tradycyjne podawcze, jak również tak atrakcyjne dla uczniów metody aktywizujące, jak „burza mózgów”, małe inscenizacje sytuacji, ćwiczenia decyzyjne, praca w grupach i gry symulacyjne, gry terenowe, mapa pojęć, projekt, otwarta dyskusja (w szkole podstawowej bywa bardzo trudna, ale uczniowie stopniowo uczą się zasad i kultury dyskusowania: słuchania innych, cierpliwego czekania na swoją kolej, formowania wypowiedzi z prostym uzasadnieniem, poszukiwania przekonującej argumentacji), prezentację mini projektu itp. Można zastosować kilka metod jednocześnie, starannie jednak planując ich wprowadzanie, aby nie spowodować niepotrzebnego chaosu z powodu nadmiaru. Metody muszą być dobrze przemyślane i dostosowane do określonej sytuacji, możliwości i aktualnych potrzeb uczniów.

- ⌚ Metoda przypadków – doskonała metoda pracy na tym poziomie nauczania. Uczeń zapoznaje się z danym problemem, dowiadyuje się potrzebnych informacji z krótkiego tekstu (przy okazji poznając nowe pojęcia i treści), a następnie, na jego podstawie oraz wiedzy ogólnej, uczniowie wraz z nauczycielem usiłują odpowiednio zdefiniować problem i sformułować wnioski. Istotne w tej metodzie jest, aby trzymać się analizowanego tekstu i nie czynić dygresji i szerokich dopowiedzeń, gdyż burzy to istotny proces, jakim jest nauka właściwej i adekwatnej argumentacji. Należy też pamiętać, by po przeczytaniu przez uczniów tekstu, a przed rozpoczęciem dyskusji upewnić się, czy wszystkie wyrazy i zwroty są uczniom znane (nie dotyczy to oczywiście przypadków, gdy tekst ma na celu właśnie zdefiniowanie jakiegoś terminu). Tekstem może być jakikolwiek tekst kultury – obraz, fragment filmu, zabytkowa budowla itp. Na przykład do modułu „Tamten człowiek” doskonałym tekstem jest „Cela” – opowieść o dziewczynce z zespołem Downa.
- ⌚ Metoda sytuacyjna – podobnie jak w metodzie przypadku jest to bardzo dobry sposób na przedstawienie uczniom omawianego zagadnienia. Podobnie jak w metodzie przypadku tu także, wręcz z jeszcze większą starannością, należy pilnować ograniczenia tematycznego danego problemu.
- ⌚ Metoda inscenizacji – jest to dobra i powszechnie przez uczniów lubiana metoda z rodzaju gier symulacyjnych, pomocna również w przypadku lekcji etyki, choć zawsze należy dokładnie zastanowić się i przeanalizować celowość zastosowania tej metody. Jednym z jej wariantów, który niewątpliwie dobrze sprawdza się w pracy z uczniami jest inscenizacja sądu.
- ⌚ Twórcze opowiadanie i twórcze pisanie – często jest połączone z metodą inscenizacji, może

się nią np. zacząć lub zakończyć. Metoda jest wykorzystywana głównie na lekcjach języka polskiego, etyki oraz podczas zajęć koła polonistycznego, teatralnego oraz artterapii.

- ⌚ Gra terenowa – metoda aktywna, wymagająca przede wszystkim doskonałego wcześniejszego przygotowania ze strony nauczyciela, ale również nieco szczęścia co do warunków pogodowych, bowiem jak sama nazwa wskazuje gra terenowa musi odbywać się w terenie, czyli np. na Starym Mieście lub w Łazienkach. Nauczyciel przygotowuje mapkę terenu i listę zadań w formie zagadek, rysunków itp. Są one następnie realizowane w wyznaczonym terenie (możliwym do wzrokowego ogarnięcia przez opiekunów, w celu zapewnienia bezpieczeństwa) przez grupy, które muszą same zorganizować metody współpracy, poszukiwać rozwiązań nawiązując przy tym kontakt także z napotkanymi osobami, co wymaga dodatkowych instrukcji – przypomnienia zasad kultury. Źródłem informacji są ludzie, miejsca i obiekty.
- ⌚ Metoda projektów – metoda ta jest rozpowszechniona w starszych klasach, dotąd stosowana głównie na III i IV etapie edukacyjnym, lecz przy dokonaniu pewnych uproszczeń i dostosowań wiekowych możliwe jest pracowanie, zwłaszcza z uczniami zdolnymi również w szkole podstawowej. Jednak należy koniecznie uwzględnić fakt, iż aby odnieść sukces w jej stosowaniu sposób pracy i zakres powinny być przez nauczyciela precyzyjnie określony oraz postęp prac przygotowawczych systematycznie sprawdzany, zgodnie z przyjętym terminarzem.
- ⌚ Metoda dyskusji – najczęściej spotykana i narzucająca się forma pracy na lekcji etyki. Nauczyciel powinien tu pełnić rolę moderatora dyskusji, służąc jako głos doradczy, a unikając sformułowań jednoznacznych, definiujących, a przez to zamykających dyskusję czy też podważających drogę poszukiwań uczniów.
- ⌚ Burza mózgów – metoda również powszechna, szczególnie na lekcjach języka polskiego i etyki, choć należy pamiętać, aby jej zakres w czasie trwania lekcji był ograniczony służył bardziej stworzeniu pewnych ram dla przyszłej dyskusji, a nie stawał się kluczowym elementem lekcji, ponieważ w tej formie pracy niezwykle trudno o kontrolę nad adekwatnością wypowiedzi, doborem argumentów i sformułowaniem wniosków. Tej metodzie często towarzyszy sporządzanie „mapy pojęć” (duży karton, plansza z przylepionymi „ruchomymi” karteczkami itp.), którą można potem wykorzystywać i odwoływać się jako do pomocy dydaktycznej przy realizacji całego cyklu tematycznego.
- ⌚ Drzewo decyzyjne – metoda pomocna szczególnie w przypadku trudności uczniów z utrzymaniem odpowiednich zasad dyskusji czy pozostawania w obrębie jednego tematu.

Należy jednak pamiętać, że metoda ta powinna być wsparciem praktycznym, szablonem, który pomoże uczniowi w analizie problemu na poziomie dyskusji bądź pracy pisemnej, sama zaś ta metoda nie może być w sposób zadowalający wyczerpująca, ponieważ ukierunkowana jest na ograniczenie, przez co może zdominować zupełnie otwartość ucznia na inną argumentację.

Metody aktywizujące są z pewnością atrakcyjne same w sobie i uczniowie chętnie się angażują w takie formy pracy, nie należy jednak zapominać, iż w całym przebiegu procesu edukacji każdy nauczyciel jest zobowiązany do nieustannego kształcenia umiejętności mówienia i słuchania, pisania i czytania ze zrozumieniem, praktycznie na wszystkich lekcjach, gdyż tego wymaga realizowanie Podstawy Programowej.

VI. Przewidywane osiągnięcia uczniów

Zakończenie realizacji programu "Filozofia nauką życia" powinno przynieść następujące rezultaty:

1. Wrażliwość na szeroko rozumiane kwestie poznania naukowego.
2. Rozumienie pojęć z zakresu nauki i filozofii i prawidłowe posługiwanie się nimi.
3. Rozumienie znaczenia wartości poznania naukowego w życiu każdego człowieka bez względu na wykonywany w przyszłości zawód i zajmowane stanowisko.
4. Gotowość do chronienia wartości poprzez aktywne życie, włączanie się różnego rodzaju działania, zwłaszcza o charakterze społecznym i kulturowym.
5. Gotowość do zdobywania wiedzy dla niej samej.
6. Gotowość do aktywnego przeciwstawiania się wszelkim przejawom barbarzyństwa tzn. braku poszanowania bądź niszczenia dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
7. Umiejętność doceniania dorobku kulturalnego narodu i ludzkości w zakresie materialnym i duchowym.
8. Otwartość, dociekliwość, ciekawość świata przy zachowaniu stanowiska zdroworozsądkowego, zagwarantowanego uważną percepcją oraz logicznym, krytycznym myśleniem, a także samodzielnością w tworzeniu sądów i opinii.
9. Rozumienie wartości i wyjątkowości własnego dziedzictwa kulturowego, przy poszanowaniu dla innych kultur, religii czy światopoglądów.

VII. System oceniania

Ocenianie osiągnięć uczniów powinno być zgodne z wewnątrzszkolnym systemem oceniania oraz zintegrowane z przedmiotowymi systemami oceniania. Program "Filozofia nauką życia" jest podstawą nie tylko dla zajęć dodatkowych, lecz przede wszystkim stanowi bazę wszystkich działań edukacyjnych prowadzonych przez Szkołę. W związku z tym nie ma potrzeby tworzenia oddzielnego systemu oceniania dla Programu "Filozofia nauką życia", ponieważ będzie on pokrywał się z przedmiotowymi systemami oceniania - zarówno na I, jak i na II poziomie edukacyjnym.

Jednocześnie realizacja programu "Filozofia nauką życia" dostarcza wielu okazji do wykonywania przez uczniów zadań wykraczających poza obowiązkowe standardy, a tym samym stanowi okazję do otrzymania oceny pozytywnej, wzmacniającej motywację uczniów. Realizując działania w ramach projektów interdyscyplinarnych, uczeń może wykazać się wiedzą i umiejętnościami z zakresu Podstawy Programowej lub wykraczającej poza nią, co przez nauczyciela może zostać ocenione w ramach danego przedmiotu i odpowiadającego mu przedmiotowemu systemowi oceniania.

Można też uwzględnić przy ocenianiu osiągnięć uczniów inne formy ewaluacji niż zwykła skala ocen jak np. nagrody książkowe, dyplomy, list pochwalny do rodziców itp.

Istotne jest tu podkreślenie, że program "Filozofia nauką życia" jako taki nie jest jednym z wielu programów szkolnych, lecz stanowi wsparcie dla całościowej koncepcji nauki w Szkole - uwzględniając Podstawę Programową i pogłębiając ją o łączącą wszystkie dziedziny wiedzy filozofię.

VIII. Uwagi końcowe

Fundamentem poznania świata i procesu edukacyjnego jest ciekawość świata. To właśnie owa ciekawość w połączeniu ze zdziwieniem jest, zdaniem Arystotelesa, podłożem wszelkich aktywności poznawczych człowieka. Uczeń, jako uczestnik i odbiorca procesu dydaktycznego jest tu w oczywisty sposób adresatem metody opartej na utrzymaniu ciekawości poznawczej.

Aby osiągnąć ten efekt należy stworzyć warunki, w których uczeń nie będzie jedynie biernym odbiorcą wiedzy, lecz stanie się współuczestnikiem wędrówki w świat poznania naukowego, rozumianego niezwykle szeroko - zarówno jako na poziomie zdobywania wiedzy (poprzez źródła, badanie, tworzenie eksperymentów i uczestnictwo), jak też pracy nad własną osobą na poziomie moralnym i intelektualnym.

Powodzenie tego programu możliwe jest jedynie wówczas, kiedy nauczyciel stanie się dla uczniów partnerem w poszukiwaniu wiedzy i odpowiedzi na nurtujące uczniów pytania. Interdyscyplinarny charakter programu zakłada też konieczność współpracy międzyprzedmiotowej nauczycieli, aby obraz wyłaniającego się świata w oczach ucznia był możliwie spójny i pozwalał przewyciężyć odczucie atomizacji wiedzy.

Oparcie programu na refleksji trzech największych klasycznych filozofów - Sokratesa, Platona i Arystotelesa, daje rękojmię kompleksowego podejścia do zagadnienia poznawania świata w jego wszelkich przejawach, jak też pozwala poznać metody, które od wieków są gwarantami rzetelnego (w rozumieniu naukowym i społecznym) dociekania prawdy.

Szczególne misje tego programu opiera się na podtrzymaniu ciekawości i zdziwienia - naturalnych aktywności poznawczych człowieka.

O autorze:

Łukasz Malinowski jest doktorem filozofii Polskiej Akademii Nauk, od ośmiu lat uczy etyki w szkołach podstawowych i gimnazjalnych, jest współautorem rekomendowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej kompleksowego programu nauczania etyki "Ludzkie ścieżki", otrzymał też nagrodę Ministra Edukacji Narodowej za rozszerzony program nauczania filozofii dla IV etapu edukacyjnego. Od 2013 roku jest członkiem kapituły Kuratorskiego Konkursu Filozoficznego.